

ÜZÜ SABAH DOĞRU

Mələhət Soltanqızının "Bu gün kini, nifrəti düşməyə çevirməli" poeması haqqında

(Əvvəli ötən sayımızda)

Mələhət Soltanqızı Azərbaycanın müstəqillik dövrünü istər sosial-siyasi, istərsə də hərbi tarixi ilə bağlı bütün hadisələri ardıcıl izləyən müəlliflərdəndir. Onun hadisələrə yanaşması kompleks xarakter daşıyır. O bütün prosesləri səbəb və nəticə əlaqələri ilə birlikdə görür və elə bu müstəvidə də müşahidələrini yazıya gətirməyə çalışır.

Birinci və İkinci Qarabağ müharibələrinin xarakterində müəyyən fərqlər var. Birinci Qarabağ müharibəsində kifayət qədər güclü mərkəzləşmiş nəzarət və idarəetmə yox idi. Görünür, elə bu səbəbdən də ayrı-ayrı əsgərlərin, xüsusilə vətənə son dərəcə bağlı olan oğulların yenilməzliyinə baxmayaraq, demək olar ki, addımabaş məğlubiyyətlər ən müxtəlif istiqamətlərdə özünü göstərirdi. Çünki ayrı-ayrı əraziləri müdafiə edən hərbi qüvvələrin hərəkəti bir-biri ilə əlaqələndirilmirdi. Başqa sözlə desək, kəskin hərbi savaqların aparılmasına baxmayaraq, bu proseslər öz-fəaliyyət xarakteri daşıyırdı. Əgər belə olmasaydı, kimsə Laçında özünə tabe olan hərbi qüvvələri çəkib Bakıya gətirməzdi. Yaxud, Şuşanı müdafiə etməli olan qüvvələr vaxtında öz mövqelərində olardılar. Eləcə də, Qubadlıda, Zəngilanda, Qubadlıda bir növ hərbi hissələr çox ciddi müqavimət olmadan mövqelərini tərk etməli olmazdı. Bütün bunların səbəbləri var. Bakı bütövlükdə Azərbaycanın düşünən beynin mərkəzidir. Burada isə hakimiyyət uğrunda savaş gedirdi. Hətta belə olmasaydı, özünü demokratik cəbhənin nümayəndələrindən adlandıranlardan birinin Milli Məclisin üzərinə havadan, qurudan, nə bilim daha haralardan hücum etmək əmri yaddaşların acı xatirəsinə çevrilməzdi.

Beləliklə, Azərbaycan tarixinin çox acı, ağır qurbanları bahasına oğulların savaqları son nəticədə səmərə verə bilmədi. Torpaqlarımız bir-birinin arxasınca işğal olundu, şəhərlərimiz tələndirildi. Minlərlə insan girov düşdü, öldürüldü. Tarixin çox ağır, qara səhifəsi kimi bu proseslər yaddaşlarımızda ağır nöqtələrə çevrildi. Əlbəttə, tarix heç nəyi əvəzsiz buraxmır. Və nəhayət, elə zaman gəldi ki, Azərbaycan xalqı özünü toparladı. Özünə güvəncə yeni tipli ordu yaratdı. Onu müasir silahlarla təchiz etdi.

Ümummillilə lider, ulu öndər Heydər Əliyevin uzaq gören siyasəti nəticəsində atəşkəs razılaşması oldu. Mənim yaxşı yadımdadır. O vaxt bu razılaşmanın ələhinə gedən qüvvələr də vardı. Ancaq ulu öndər yaxşı başa düşürdü ki, yeni tipli ordu yaratmaq üçün bizə yeganə fürsətdir. Hətta o vaxt Heydər Əliyevin bu cür uzaqgörən siyasətinin mahiyyətini bilməyən daxili qüvvələrdən başqa işğalçı tərəfin də münasibəti göstərirdi ki, onlar Heydər Əliyevin taktikasını anlaya bilmirlər. O dövrdə Ermənistanın ikinci prezidenti Kəçəryan demişdi ki, boş şeydi Azərbaycanın nə vaxtsa qüvvətlənib öz torpaqlarını qaytarmaq istəyi...

Amma tarix göstərdi ki, həm daxili qüvvələr, həm də Kəçəryan işğalçı ölkənin təmsilçisi olaraq çox böyük tarixi səhvə yol verib. Ulu öndərin sayə-

sində Azərbaycan beynəlxalq müqavilələrə imza atdı. Dünya arenasında Azərbaycanın ərazi bütövlüyünün inkar olunmazlığını həll etdi. Və nəhayət, güclü, dayanıqlı ordu yaratdı. Bu ordu müasir hərbi idarəetməsi ilə özünü təsdiq etmək gücünə çevrildi. Beləliklə, tarixi proses Azərbaycanın xeyrinə işləməyə başladı, yəni vaxtı Azərbaycan udmaqda idi. Hətta bunu bir vaxt müstəqil Ermənistanın birinci prezidenti Ter-Petrosyan da demişdi ki, elə bir vaxt gələcək ki, Azərbaycan gücünün qarşısında Ermənistan indiki münasib şərtlərdən də məhrum olacaq. Bir sözlə, tarix göstərdi ki, Heydər Əliyevin qeyri-adi dərəcədə uzaqgörən siyasəti həqiqətlərə çevrildi. İlham Əliyev isə tarixi prosesləri düzgün qavradı. Beynəlxalq münasibətləri tənzimləmək yolu ilə Azərbaycanın müstəqilliyinin davamlılığına təminat verdi.

M.Soltanqızının əsərində işğal altında qalan ərazilərlə bağlı ağrıları, xüsusilə bu müharibədəki itkiləri, tarixi dəhşətləri unutmaq üçün gələcəyin oxucularına bədii mesajlar xüsusilə diqqəti cəlb edir. Onun "Bu gün kini, nifrəti düşməyə çevirməli" poeması əslində bu tarixi proseslərin bədii kontekstdə ifadəsidir. Müəllif Azərbaycanın canlı orqanizm kimi yaşadığı ağrıları, Azərbaycan xalqının çədiklərini konkret olaraq obrazların üzərinə gətirir.

M.Soltanqızının əsərində adı çəkilən Nizafət əslində konkret olaraq bir Azərbaycan döyüşçüsü deyil. O, vətəni sevən Azərbaycan əsgərinin obrazıdır. Nizafətin təmsalında biz Azərbaycana bütün varlığı ilə bağlı olan və vətən sevgisinə görə məhəbbətindən, anasından, atasından, yurdundan, evindən, kəndindən, doğmaların hamısından ayrılmağa və əbədiyyətə qovuşmağa hazır olan oğulların obrazını görürük. Bu da bizdə xüsusi bir rəğbət hissi oyadır. Belə çıxır ki, ayrı-ayrı adamlar şəhidlərin adlarına biganə baxa bilərlər. Şəhid ailələrinə laqeyidliklə yanaşsalar. Amma bütövlükdə vətən, bütövlükdə xalq vətən uğrunda qurban gedənin kimliyini heç vaxt unuda bilməz. Çünki onların hansı ideal uğrunda qurban gedib, nələrdən keçdiklərini vətən də bilir, xalq da bilir. Və bir sözlə, dövlət də bilir.

Bütün hallarda əsərin özünə qayıtmaq daha vacibdir. Əsərin xeyli hissəsi vətən qəhrəmanı kimi xarakterizə olunan Azərbaycan əsgəri Nizafətin düşüncələri kimi verilir. Bu düşüncələrin mahiyyətində biz Azərbaycan əsgərinin hansı duyğularla, hisslərlə yaşadığını görə bilərik.

Axşam-səhər gözümdə
Keçmiş canlansa da,
Olub keçən günləri
Hey yadına salsa da,
Gözlərindən bircə an
Uzaqlaşdı durmayan
Təkcə sevgilisiydi.
Cəbhəyə yollanarkən
Keçirdiyi o anı
Çevrəsində fırlanan
O çəni, o dumanı
Ayrılıq anlarında
Aybənizin gözdəndən
Axan acı damları
Əl uzadıb silməyə
Niyə gücü çatmadı?!
Nə qədər insani, nə qədər doğma

duyguları? Burada iki gəncin ayrılıq məqamı təsvir olunur. Həm ümidli gələcək var, ayrılan gənclər onları məhəbbətlərini xilas edəcəklərinə inam açıq-aşkar duyulur. Onlar elə hesab edirlər ki, bu məhəbbətə heç fələyin də gücü çatmaz, nəinki mənfur düşmənin. Hətta həmin ayrılıq məqamında qəhrəman Nizafətin düşüncələri lap təsirlidir, kövrəkdir. Həmin anları gözlərinin önünə gətirən oxucunun özü də kövrəlməyə bilməz. Axı müharibədə hamı həlak olmadı. Müharibədən əvvəl ayrılıq hisslərini qayıdanda necə yaşadı, necə gördü və yaxud da indi xatirələrində necə canlandırır. Bütün bunlar insanların əbədi unuda bilməyəcəyi duyğulardır. Bütün bu düşüncələrin arxasında Mələhət Soltanqızının sözün həqiqi mənasında bütün aydınlığı ilə görə bildiyi real insanlar var. Bu insanlıq və bu insanlar yaşadığına görə və cəmiyyətdə həqiqətin yaşarlığına təminat verə bildiyinə görə yaşarlıq aldı.

Vətən uğrunda savaqların hamısı hörmətə layiqdir. Şəhidlər də, qazilər, müharibə yolu keçmiş olan döyüşçülərin hamısı da. Mısraları oxuduqca sanki biz Nizafətin yanındayıq. Onun öz sevgilisinə münasibətinin ən kövrək məqamlarının şahidi oluruq. Bu da müəllifin reallığı görə bilmək, reallığı yaza bilmək qüdrəti ilə bağlıdır.

İki gəncin ayrılıq təəssüratını hətta qələbədə sonra oxumaq da yenə təsirlidir. Nizafətin və Aybənizin ayrılığında söhbət gedir. Söhbət isə, əlbəttə, həmişə yumurclu, həmişə nikbin notlarla bağlı deyil, söhbətin kövrək tərəfləri də var, bədbinliyə çəkən tərəfləri də var. Və nəhayət, iradənin, inamın gücünə nikbinliyin qalib gələn tərəfləri də var.

Nədən qorxdu görəsən?!
Höknür-höknür ağlayıb
Boynuna sarılsaydı,
O ələtsiz qolları
Boynundan qoparmağa
Əli necə qıyardı?
Bəlkə, belə yaxşıydı,
Soyuq baxışlarını
Hər yadına saldıqca,
Qəlbində məndən küsüb
Xəyallara dalmasın
Dalımcə ağlamasın.

M.Soltanqızı obrazlarının mənəvi mühitinə daxil ola bilir. Onların hansı hisslərlə yaşadıklarını dəqiq və aydın təsvir edir. Elə bu səbəbdən də onun yaratdığı mənzərələr diqqəti cəlb edir. Kimliyindən asılı olmayaraq, oxucu həmin ədəbi qəhrəmanları duyur, onların ağrı-acılarına şərik olmaq istəyir. Əlbəttə, burada söhbət ümumilikdə, yəni Mələhət Soltanqızının digər poemalarının qəhrəmanları olan insanlardan gedir. Amma indi biz canını vətən yolunda fəda etmək istəyi ilə hərbi yolunu seçən, silah götürən qəhrəmandan və onun sevgilisindən danışıq. Bu mətndə Mələhət Soltanqızı bütün varlığı ilə vətənə, yurda bağlı olan gənclərin taleyindən söhbət açır.

Burada bir maraqlı məqama da diqqəti yönəltməliyik. Doğrudur, M.Soltanqızı Nizafətin sevgilisi Aybənizdən çox geniş məlumat vermir. Hər halda əsərin bu hissəsinə qədər biz Aybəniz haqqında o qədər də dolğun məlumat almırıq. Amma hər halda biz burada gənc bir qızın öz sevgilisinə, yəni ondan ayrılıb döyüşə gedən sevgilisinə

münasibətini müşahidə etməliyik. O bir dəfə sevgilisinin gözünün içinə baxaraq "Müharibəyə getmə" demir. Aybənizin bu münasibəti onun sevgilisi qədər güclü olan döyüşçü obrazını gözlərimizin önündə canlandırır.

Doğrudan-doğruya əgər Aybəniz öz sevgilisinə "Müharibəyə getmə" desəydi, onda nələr baş verədi? Ən azı, vətən sevgisini özünə ideal olaraq qəbul edən Nizafət üçün o, mənəvi idealı olan sevgilisini itirmiş olardı. Axı Nizafətin düşüncəsində hər kəs üçün ən uca ideal vətəndir. Və Aybəniz ona görə Nizafətə layiqdir ki, o da vətən sevgisini digər dünya nemətlərinin hamısından üstün tutur. Elə bu səbəbdən də o heç vaxt Nizafətə "Döyüşə getmə, vətəni müdafiəyə qalxma" demir. Aybənizi də mənəvi ucalıq zirvəsinə yüksəldən elə bu keyfiyyətdir. Bu keyfiyyətin ölçüsü, dəyəri bütövlükdə Nizafəti qəhrəmanlıq ucalığına qaldıra bilmək gücündədir.

Mələhət Soltanqızı poemalarının ayrı-ayrı məqamlarında ənənəvi olaraq lirik şeirlərə də üstünlük verir. Bu yerdə onun çox həzin, kövrək, klassik qoşma janrına qələmə aldığı "Ayrılıq" rədifli lirik şeirini oxumaq da oxucu üçün yüksək estetik özəv bəxş edir. Biz ayrılığın mahiyyətini M.Soltanqızının bu şeirində bir daha qavrayırıq; bütün ağırlığı ilə, bütün acılığı ilə:

Bircə il keçməyib heç toyumuzdan,
Qapını kəsdirib durub ayrılıq.
Körpə nəfəsinə həsrət bir ocaq,
Mələl-müşkül boynun vurub ayrılıq.

Nəkarəyəm gedəm qədərə qarşı,
Tanrı özü yazır taleyi, naxışı,
Mən üsyan etsəm də qədərə qarşı,
Qapını kəsdirib durub ayrılıq.

Kül ələdi qoca fələk başıma,
Baxan deyil bu cavanca yaşıma,
Qəm ələdi gözlərimin yaşına,
Qapını kəsdirib durub ayrılıq.

Şübhəsiz, bu qoşmada müəllifin ayrılıq haqqında düşüncələrinin mahiyyətini fəlsəfi ümumiləşdirmə ilə görürük. Müəllif toyu təzəcə olmuş iki gəncin yaşadığı ayrılıq həsrətini qələmə alıb. Bu lirik parçada yenə Nizafətin düşüncələri özünü göstərir. İki gəncin toyundan hələ bir il də keçməyib. Amma neyləmək olar? Hadisələr elə gətirib ki, onun düşündüyü kimi ayrılıq da qapını kəsib. Axı onlar çox arzulayırdılar ki, bir körpələri doğulsun, bir uşaqları dünyaya gəlsin. Bütün bunların hamısını Nizafət qəza-qədərin qisməti kimi qəbul edir. Ona elə gəlir ki, hadisələrin bu cür gedişatını tale yazdığı üçün, tanrı yazdığı üçün belə də olmalıdır. O qətiyyətlə bu taleyə qarşı, bu qədərə qarşı üsyan etmək fikrində deyil. Nəhayət, neyləmək olar? Hər halda fələyin gərdişini də qəbul etməyə hər kəs məcburdur.

Ayrıılıqla bağlı bu bədbin notlar Nizafətin xarakterindən irəli gəlir. Nizafət bütün varlığı ilə vətənin çağırışını qəza-qədər kimi qəbul edir. Onun üçün vətən çağırışı özünün və sevgilisinin arzularından da yuxarıdadır.

M.Soltanqızının "Bu gün kini, nifrəti düşməyə çevirməli" adlı poeması müharibə dövrü Azərbaycan ədəbiyyatının dəyərli nümunələrindən biri kimi yaşarlı əsərdir.

(Davamı var)